

Марина Юріївна Мельник,
науковий співробітник відділу
проектування розвитку обдарованості
Інституту обдарованої дитини
НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 37.04:376-056.45

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ СТАРШОКЛАСНИКАМИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Стаття посвячена проблемі профорієнтаційної роботи з одарёнными дітьми в учебном заведенні. Освещены особенности профорієнтаційної психодіагностики

Ключевые слова: профорієнтація, психодіагностика, профорієнтаційна психодіагностика.

The article is devoted the problem of professional self-determination of the gifted students. Especially career-oriented psychological diagnosis described.

Key words: career guidance, psychological diagnostics, vocational psychological diagnosis.

Ще на початку XIX ст. угорський психолог Г. Ревеш вказував, що немає сенсу рано ідентифікувати та розвивати обдарованих дітей якщо не потурбуватись про те, щоб вони в майбутньому займали те місце, яке найбільше відповідає їх здібностям і розвитку [20].

Законодавством України гарантується забезпечення можливості вільного вибору виду діяльності, професії, спеціальності, навчального закладу і перед обдарованими випускниками школи відкривається безліч можливостей реалізації себе як професіонала [10; 11; 13; 14; 17].

Юнацький вік є періодом самовизначення особистості, активного пошуку нею смислу подальшого життя, а також усвідомленого і самостійного вибору сфери професійної самореалізації [7, 2, 9].

У старших класах профорієнтація має на меті сформулювати мотиви вибору професії, виявити інтерес і схильності до окремих видів діяльності, які можуть стати передумовою вибору майбутньої професії учня, сформулювати вміння співставляти свої здібності з вимогами професії та складати на цій основі реальний план оволодіння професією [13]. Отже, головним завданням профорієнтаційної роботи у школі є надання учню допомоги у його професійному самовизначенні.

Професійна орієнтація розглядається, як науково-практична система підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення [19]. Це науково обґрунтована система форм, методів і засобів впливу на людину, що сприяє своєчасному вибору професії з урахуванням нахилів, здібностей, інтересів, а також кадрових потреб країни. Підготовка обдарованого

учня до професійного самовизначення передбачає здійснення спеціально організованої психолого-педагогічної роботи, спрямованої на формування в нього здатності до самоаналізу та аналізу професій.

С. А. Клімов підкреслював важливість профорієнтаційної роботи, стверджуючи, що учень старших класів сам повинен стати автором проекту і будівником свого життєвого шляху, і для цього слід допомагати йому в орієнтуванні у світі професій [8].

Зміст профорієнтаційної роботи в загальноосвітньому закладі визначається двома основними задачами – створити профорієнтаційну (із чого вибирати) і мотиваційну (чому вибирати те, а не інше) основу, на якій будуватиметься професійний план обдарованого старшокласника [12].

У процесі допрофесійної підготовки обдаровані учні отримують навички та установки формальним і неформальним шляхом. Формальна професійна підготовка включає отримання спеціальної професійної освіти. Неформальна підготовка – це процес опанування установок, норм та рольових очікувань, що відповідають конкретній професії, носіями якої є батьки, педагоги, представники певних професій. Соціалізація здійснює глибокий вплив, який часто зумовлює свідомий вибір молоді на користь професійної кар'єри. Для успішного опанування професії необхідно, щоб людина могла перетворювати власні ідеалістичні мрії на реалістичні завдання.

Ці завдання можна розв'язувати і завдяки поступовому спрямуванню учнів до обґрунтованого вибору професії з максимальним урахуванням тих суспільних умов, у яких вони житимуть і працюватимуть.

За Б.О. Федоришиним профорієнтаційна робота має такі складові: професійну інформацію, професійну консультацію і професійний добір [19]. У постанові Кабінету Міністрів України «Про Концепцію державної системи професійної орієнтації населення» визначено наступні елементи професійної орієнтації: професійна інформація, професійна консультація, професійний добір, професійний відбір та професійна адаптація. [14].

Профінформація базується на відповідній педагогічній інтерпретації інформаційного матеріалу про окремі професії, про особистість в проекції на професійну діяльність, про суб'єктивні і об'єктивні умови професійного самовизначення й перспективи реалізації особистості у професійній діяльності. Розв'язання основних завдань на профінформації передбачає створення необхідних умов для реалізації самостійності учнів у пошуку й аналізі нової інформації різними засобами, у тому числі, і в самостійному профінформаційному дослідженні, аналізі власної профпридатності через рефлексію станів у навчально-виховному процесі тощо.

Наступним структурним елементом профорієнтації є професійна консультація. Вона визначається як система психологічного вивчення особистості учня з метою надання йому обґрунтованих порад щодо оптимальних для нього напрямів професійного самовизначення [18].

Професійна консультація ґрунтується на активній пізнавальній діяльності учня, на його пізнавальних потребах у самопізнанні і на актуалізованих потребах розв'язання життєво важливих питань власного професійного самовизначення [15]. Вона спрямовується на допомогу обдарованому учню у самопізнанні, розкритті психологічної структури різних професій, а також, на допомогу у самостійному зіставленні своїх можливостей з вимогами майбутньої професійної діяльності, що ставить життя до особистості фахівця. У процесі професійної консультації старшокласник визначає рівень розвитку здібностей та якостей особистості, проектує себе на певну професію, тобто виявляє, чи відповідають його здібності та психофізіологічні якості вимогам обраної професії.

Система профдіагностичного обстеження особистості, спрямована на визначення професії, що більше підходить до особистості називається професійним добром. Визначення придатності людини до конкретної професії проводиться під час професійного відбору.

Професійна адаптація є системою профорієнтаційних заходів, що сприяють адаптації людини на конкретному робочому місці та її успішному професійному становленню [13].

Основними науково-методичними засобами, що використовуються у професійній орієнтації, є професіографія (інформаційна, діагностична, коригуюча, формуюча) та професійна діагностика (комплекс психологічних, психофізіологічних, медичних та інших методів вивчення особи) [14].

Профорієнтаційна робота здійснюється за наступними напрямками: психодіагностика, психокорекція та психопрофілактика, психологічна просвіта, психологічне консультування.

Ту систему психодіагностики, яку частіше використовують у сучасних навчальних закладах, у літературі

називають «схемою накладання» [4]. Вона полягає в тому, що до основних професій сучасності існують вимоги, що професія пред'являє до людини. Вважається, що за допомогою стандартного набору методик психологічної та психофізіологічної діагностики можна виявити картину стійких індивідуально-психологічних особливостей учнів. При накладанні ж сітки професійних вимог на картину індивідуально-психологічних особливостей видно, які професії більше підходять певному учню [4].

Застосування психодіагностичних методик має забезпечити перенесення акценту з вибору професії на підготовку до неї, шляхом цілеспрямованого формування необхідних якостей, розвитку здібностей. Профорієнтаційну роботу потрібно будувати таким чином, щоб вона переходила із констатувальної у розвивальну, формувальну, діагностико-корекційну [4].

О.В.Гудковою виділено два види профдіагностики: попередню та констатувальну. Попередня профдіагностика є дієвою за умови вчасного проведення тому, що дає можливість розвинути старшокласнику якості необхідні для успішного оволодіння професією. Констатувальна профдіагностика проводиться при профвідборі чи профдобрі [6].

Попередня профдіагностика дає змогу активізувати бажання учня розвивати професійно важливі якості, підвищувати готовність до професійного самовизначення, адже вона проводиться не для констатації відповідності людини і професії, а для формування активності учня стати суб'єктом побудови своєї професійної долі, навчитися самостійно розв'язувати проблеми [16].

Метою профдіагностики є допомога старшокласнику у самопізнанні. Для досягнення цієї мети використовується методи: відкриті та закриті бесіди, опитувальники професійної мотивації та професійних здібностей, опитувальники, спрямовані на вивчення особистісних особливостей людини, проективні методики, психофізіологічні обстеження, професійні проби, спостереження тощо [16].

Необхідно зауважити, що більшість психологічних методик мають на меті кількісну оцінку вимірюваної якості. Ці методики є важливими, як допоміжний інструмент психологічної діагностики. У цій ситуації маскується небезпека діагностики відбору – фіксування певного кількісного результату, коли вивчається, наприклад, обдарованість сама по собі, в той час, як необхідно вивчати особистість з цією обдарованістю [1].

Л.С.Виготський говорив про розвиток дитини як про широкий спектр здійснення дитини у багатьох сферах і про зону найближчого розвитку дитини, як ключовий діагностичний принцип виховання та навчання. Лев Семенович стверджував, що в дитині існує набагато більше можливостей, ніж проявляється [1]. Якщо спробувати згадати своє життя, дитинство, то кожен побачить, що в людині, коли вона була дитиною, існували особистості. Наш життєвий шлях усіяний уламками того, ким ми починали бути і ким ми могли б стати [1].

Профорієнтаційна діагностика обдарованих старшокласників спрямована на всебічне вивчення особистості для допомоги у виборі професії. Зокрема, вивчається

усвідомлення, розуміння старшокласником своїх можливостей, здібностей та вимог, що висуває конкретна професія. Вивчається мотиваційна сфера особистості, а також практичні кроки з оволодіння бажаною професією (професійний план особистості).

Зауважимо, що частині обдарованих старшокласників властива мультипотенційність. Адже існує думка, що талановита людина талановита в усьому. Мультипотенційність створює внутрішній конфлікт, пов'язаний з вибором сфери діяльності. При можливості обдарованого старшокласника реалізувати себе у багатьох сферах діяльності, правильний вибір професії буде здійснений тільки з урахуванням ціннісних орієнтацій, оскільки вони лежать в основі цілей, ідеалів, переконань, інтересів, а також тісно пов'язані з пізнавальною і вольовою сферами діяльності [21]. Тому важливою у профдіагностиці обдарованих старшокласників є вивчення їх ціннісних орієнтацій.

Як справедливо зауважує Є. І. Головаха, професійна орієнтація учнів повинна бути органічно пов'язана з їх життєвими перспективами і ціннісними орієнтаціями. Звідси витікає декілька практичних рекомендацій:

Професійна орієнтація не повинна обмежуватися професійною сферою і спиратись на важливі життєві цілі молодих людей.

Для формування усвідомленої та реалістичної життєвої перспективи потрібно знайомити юнаків і дівчат з конкретними прикладами вдалих і невдалих життєвих шляхів, пов'язаних із вибором професії.

Необхідно враховувати, що для юнаків при виборі професії більш важливий розмір заробітної плати, а для дівчат – умови праці.

Незалежно від рівня знань учнів, вони потребують спеціальної профорієнтаційної інформації, шкільна програма незабезпечує цих знань.

Необхідно роз'яснювати старшокласникам залежність майбутніх професійних і життєвих досягнень від їх готовності до самовіддачі в праці і самостійності в реалізації життєвих цілей [5].

Психодіагностика і профорієнтаційна психодіагностика, зокрема, призначені для забезпечення збору інформації про особливості людської психіки [3]. Але важливим є використання розвивальних, активізаційних можливостей профорієнтаційної психодіагностики.

Таким чином, система профорієнтації має бути спрямованою на те, щоб всебічно активізувати творчий потенціал особистості, сприяти розвитку молодшої людини, враховувати особисті інтереси та потреби країни для вдалого вибору професії.

Підготовка обдарованої учнівської молоді до професійного самовизначення забезпечується різноманітними психосоціальними технологіями, формами і методами профорієнтаційної роботи. Сенс профорієнтаційної роботи полягає в поступовому формуванні внутрішньої готовності обдарованого старшокласника до свідомого й самостійного вибору професії, що відповідає індивідуальним особливостям і співвідноситься з вимогами ринку праці.

Використані літературні джерела

1. *Асмолов А. Г., Ягодина Г. А.* Образование как расширение возможностей развития личности (от диагностики отбора – к диагностике развития) // Вопросы психологии, 1992. – № 1. – С. 6-13.
2. *Божович Л. И.* Личность и ее формирование в детском возрасте. (Психологическое исследование.) / Л. И. Божович. – М.: «Просвещение», 1968. – 464 с.
3. *Борисова Е. М.* Основы психодиагностики // Вопросы психологии, 1998. – № 5. – С. 126-130.
4. *Борисова С. М., Гуревич К. М.* Психологическая диагностика в школьной профориентации / С. М. Борисова, К. М. Гуревич // Вопросы психологии, 1988. – № 1. – С. 76-82.
5. *Головаха Е. И.* Жизненная перспектива и социальное самоопределение молодежи / Е. И. Головаха. – К.: Наукова думка, 1988. – 225 с.
6. *Гудкова Е. В.* Основы профориентации и профессионального консультирования: Учебное пособие / Под ред. Е. Л. Солдатовой. – Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2004. – 125 с.
7. *Здібності, творчість, обдарованість / За ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики.* – Житомир: вид-во Рута, 2006. – 320 с.
8. *Климов Е. А.* Как выбирать профессию / Климов Е. А. – М.: Просвещение, 1989. – 254 с.
9. *Кон И. С.* Психология юношеского возраста: (Проблемы формирования личности). Учеб. пособие для студентов пед. Ин-тов. – М.: Просвещение, 1979. – 175 с.
10. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України, 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 1997. – 79 с.
11. Концепція профільного навчання в старшій школі: Затв. Рішенням М-ва освіти і науки України від 25.09.03 №10/12-2 / АПН України. Ін-т педагогіки; Уклад.: Л. Березівська, Н. Бібік, М. Бурда та ін. // Інформ. збірник М-ва освіти і науки України, 2003. – № 24. – С. 3-15.
12. *Павлютенков Е. М.* Профессиональная ориентация учащихся / Е. М. Павлютенков. – К.: Рад. Шк., 1983. – 153 с.
13. Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається: Затв. Наказом М-ва освіти України, М-ва праці України, М-ва у справах молоді і спорту від 02.06.95 р. – №1/130/126// Інформ. Збірник М-ва освіти України, 1995. – № 16. – С. 2-7.
14. Про Концепцію державної системи професійної орієнтації населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1994. – № 48 // Людина і праця, 1994. – № 4. – С. 22-29;
15. Професійна діагностика: збірник [Упоряд. Т. Гончаренко]. – 2-ге вид. – К.: редакції загальнопедагогічних газет, 2005. – 120 с.
16. *Пряжников Н. С.* Теория и практика профессионального самоопределения. Учебное пособие. – М.: МГППИ, 1999. – 97 с.
17. (Рекомендації) Міністерства освіти і науки України 28.11.02 № 1/9 (щодо забезпечення профільного навчання учнів старшої школи) // Інформ. збірник М-ва освіти і науки України, 2003. – № 1. – С. 13-15.
18. Система методов профессиональной ориентации: Учебно-методическое пособие. Кн.1: основы профессиональной ориентации. К.: МЗУУП, 1993. – 164 с.
19. *Федоришин Б. О.* Психологические аспекты профориентации учнів / Б. О. Федоришин. – К.: Знання, 1976. – 47 с.
20. Что такое одаренность: выявление и развитие одаренных детей. Классические тексты / Под ред. А. М. Матюшкина, А. А. Матюшкиной. – М.: ЧеРо, издательство «Омега-Л», МПСИ, 2008. – 368 с.
21. *Яницкий М. С.* Ценностные ориентации личности как динамическая система (монография): Кемерово: Кузбассвузиздат, 2000. – 127 с.